

AZƏRBAYCANIN MİLLİ GÜLƏŞ NÖVÜNÜN GƏNC NƏSLİN VƏTƏNPƏRVƏRLİK TƏRBIYƏSİNDƏ ROLU

B.F. Kərimov^{1a}, M.A. Quliyeva^{1,b}

¹ Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

^a bahyaddin.karimov2022@sport.edu.az, orcid.org/0009-0005-4770-6363

^b maryam.guliyeva2022@sport.edu.az, orcid.org/0009-0000-7374-4391

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 17 aprel 2023

Dərc olunub: 23 iyun 2023

© 2021 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Ümumi mədəniyyətin bir hissəsi fiziki mədəniyyət təşkil edir. Fiziki mədəniyyətin özülündə milli idman növləri və oyunları durur. Yer kürəsində elə bir xalq tapmaq olmaz ki, onun milli idman növləri olmasın. Əksər xalqlarda isə bir nömrəli idman növü güləşmədir. Azərbaycan milli güləş təhlil edilərkən belə problem irəli çıxmışdır ki, illər keçdikcə o öz adət-ənənələrini, koloritini, ulu babaların əsirlər boyu təcrübədən çıxmış qaydalarını itirmişdir. Milli güləş müasirləşdikcə xalq gözə görünməyən incəlikləri əldən vermişdir. Əgər milli güləşin qədim qaydaları bərpa olunub, məşq və yarışlar təşkil edilib keçirilərsə və xalq arasında geniş təbliğ olunarsa, bunun gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsində böyük əhəmiyyəti olar.

Açar sözlər: mədəniyyət, milli, güləş, idman, vətənpərvərlik, yarış, gənc, nəsəl.

Ümumi mədəniyyətin bir hissəsi fiziki mədəniyyət təşkil edir. Fiziki mədəniyyətin özülündə milli idman növləri və oyunları durur. Yer kürəsində elə bir xalq tapmaq olmaz ki, onun milli idman növləri olmasın. Əksər xalqlarda isə bir nömrəli idman növü güləşmədir. Məsəl üçün, kazaxlarda “Kureş”, taciklərdə “Quştenqiri”, gürcülərdə “Çidoaba”, moldavlarda “Trinte-trave”, yakuqlarda “Xapsaqay”, monqollarda “Barilda”, yaponlarda “Sumo” və s. Bunlarla yanaşı azərbaycan milli güləşində göstərmək olar ki, xalq bu fiziki vasitə növündən istifadə edib neçə-neçə gənc nəslə vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmişdir. Müasir dövrdə gənc nəslin tərbiyəsində hər

hansı bir vasitə aktual olub, yüksək qiymətləndirilməlidir.

Milli güləş təhlil edilərkən belə problem irəli çıxmışdır ki, illər keçdikcə o öz adət-ənənələrini, koloritini, ulu babaların əsirlər boyu təcrübədən çıxmış qaydalarını itirmişdir. Milli güləş müasirləşdikcə xalq gözə görünməyən incəlikləri əldən vermişdir. Ümumtəhsil məktəblərdə fiziki tərbiyə dərslərini müşahidə etdikdə milli idman növlərindən və burada istifadə edilən fiziki hərəkətlərdən və ya oyunlardan bir vasitə kimi istifadə olunmur. Bununla getdikcə xalqın fiziki mədəniyyət tarixi, onun fəlsəfəsi, vətənpərvərlik ruhundakı tərbiyəsi, yaddan çıxmağa başlayır. Bu milli idman növlərimizin itməsinə, orada olan zəngin mənəvi və iradi tərbiyə vasitələrindən istifadə etməməyə gətirib çıxarır [1].

Belə fərziyyə irəli yürütmək olar ki, əgər milli güləşin qədim qaydaları bərpa olunub, məşq və yarışlar təşkil edilib keçirilərsə və xalq arasında geniş təbliğ olunarsa, bunun gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsində böyük əhəmiyyəti olar.

Aparılan tədqiqatın məqsədi – milli güləşin fəlsəfi dəyərini müəyyənləşdirmək və onun gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsində onun mahiyyətini öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

Bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqatın qarşısına aşağıdakı vəzəflər qoyulmuşdur:

1. Milli güləşin yaranma tarixi haqqında məlumat toplamaq;
2. Xalqın mədəni və ictimai həyatının milli güləşlə sıx əlaqəsini öyrənmək;
3. Milli güləşin qədim və müasir yarış qaydalarının müqaisəli təhlilini aparmaq;

Tədqiqatın vəzifələri ümumi qəbul olunmuş metodların köməyi ilə həll edilib.

Milli idman növlərinə zorxana, pəhləvan güləşi, dirədöymə, çalağan çardağı, çarpapaq, çovqan, dədəboyu, nərd və s. idman oyunları daxildir. Qədim tarixə malik bu idman növlərinin əksəriyyəti artıq beynəlxalq status qazanıb. Belə ki, hazırda zorxana üzrə dünya çempionatı keçirilir. Sovet dönəmində o qədər də məşhur olmayan milli idman növləri müstəqillik qazandıqdan sonra sürətlə inkişaf etməyə başlamışdır. 1990-cı ildə Milli İdman Növləri Assosiasiyası yaradılmışdır. Assosiasiya 6 milli idman növünü (milli güləş, atüstü milli idman oyunları, nərd, mütəhərrik oyunlar, zorxana və serim güləşi) təmsil edir.

Milli idman oyunlarımızda nizam-intizamı aid elə tələblər vardır ki, bunları oyunda iştirak edən hər kəs başa düşməli və ona sözsüz əməl etməlidir. Belə olmasazsa, oyun öz mahiyyətini itirir. Qeyd etmək lazımdır ki, idmanda olduğu kimi, milli oyunlarında da özünəməxsusluq mövcuddur. Əksər məktəblilər belə oyunların təşkili və keçirilməsi qaydalarını, başlıcası isə, məzmunu yaxşı bilmirlər. Bu amil müəllimdən yüksək nəzəri hazırlıq, hər bir oyunun məzmununa dərinlən bələd olmağı tələb edir. Müəllim bilməlidir ki, təşkil etdiyi milli idman oyunu şagirdlərə hansı əxlaqi keyfiyyətləri aşılayacaq və oyunun hansı hissəsi vətənpərvərlik tərbiyəsi ilə bilavasitə bağlıdır. Buna görə də müəllim oyunun keçirilməsinə hazırlaşarkən, ilk növbədə, onun məzmununu diqqət mərkəzində saxlamalı, vətənpərvərlik tərbiyəsinə necə təsir göstərəcəyini qabaqcadan müəyyənləşdirməlidir. İkinci mərhələdə o, oyunun məzmununu və keçirilmə qaydalarını şagirdlərə çatdırmalıdır. Eyni zamanda, müəllim hər bir şagirdə fərdi yanaşmalı, qaydaların şagirdlər tərəfindən başa düşüldüyünə əmin olmalıdır. Mütəxəssislərin fikrincə, şagirdlərin vətənpərvərlik tərbiyəsində xalq idman oyunlarının bütün növləri özünəməxsus əhəmiyyət kəsb edir. Bu oyunlar uşaq və yeniyetmələri, eləcə də gəncləri çətinliyə dözümlü, iradəli və mübariz ruhda tərbiyə edir. Milli idman oyunları məktəblilərin sağlamlığına, orduya hazırlığına müsbət təsir göstərdiyi kimi onun əmək fəaliyyətinə də güclü təsir edir. Mütəxəssislərin fikrincə, gənc nəslin vətənpərvər

ruhda tərbiyəsi milli oyunların yaxşı təşkil edilməsindən də çox asılıdır [3, 4].

Tarixi faktlara əsasən, zorxana 700 il öncə Məhmud ibn Vəliyuddin tərəfindən yəni-dən sistemləşdirilib. Zorxananın daha qədim tarixə malik olması da qeyd edilmişdir. Zorxananın damı gümbəz, döşəməsi isə yer səthindən aşağıdır. Qapısı alçaq olduğundan oradan içəri girmək istəyən şəxs mütləq əyilməlidir. Qapıdan əyilərək keçmək idmançılara təvazökarlıq aşılayır. Qapı "sərdəm"ə gedən dar və alçaq keçidə açılır. Sərdəm bir, bir metr yarım hündürlüyündə taxtadan qurulmuş taxtdır. Gözəl səsli mürşid sərdəm üzərində oturub idman oyununa xas olan musiqi və adətən "Şahnamə"dən seçilən cəngi şerhlərlə idmançıları təşviq edir. Zorxana ortasında uzununu 4 və ya 5, eni 4, dərinliyi 1 metr olan səkkiz və ya altı güşəli yerdən aşağı meydan olur. Zorxana qədim Azərbaycan şəhərlərində pəhləvanların gülləşdikləri meydana qədim Azərbaycan şəhərlərində pəhləvanlığın qədim, bənzərsiz təməl ənənələri var.

Zorxanada zurnaçı dəstəsi "Cəngi" çalardılar. Xalq mərasimlərinin, meydan tamaşalarının tərkib hissəsi kimi bu gün də öz formasını qoruyub saxlayan güc sınaq, güşt tutmaq, daş oynatmaq, kərəm sındırmaq, buğa boynu əymək, kəndirbazlıq etmək yalnız oğuz-türk xalqlarının deyil, həm də bütün dünya xalqlarının dinamik-dramatik oyunları olub, tamaşaçıların zövqünü oxşayıb. Zorxana, pəhləvanlıq xalq tamaşaları Bahar-Novruz mərasimlərindən sonrakı inkişaf mərhələlərində ayrıca tamaşa növünə, peşəyə çevrilib. Azərbaycan ruhunun ifadəsi kimi zəngin folklor nümunələrində belə pəhləvan obrazı son dərəcə bənzərsiz, bitib-tükənməyən güc rəmzi kimi təqdim edilir. Pəhləvan obrazının xalq ruhunda yenilməz, məğlubedilməz şəkildə təqdim edilməsi adi səciyyə daşımayıb. Pəhləvan xalq ruhundan doğan real bir obraz idi.

Bolşevik inqilabı zamanı Azərbaycanda repressiyaya məruz qalan ənənələrdən biri də Zorxana olub. Milli idman növlərimizin bir çoxu təəssüflər olsun ki, tamamilə sıradan çıxıb. Yalnız folklorçuların araşdırma mövzusu olan həmin oyunlar elə nəzəri müddəaları ilə bizə təqdim olunur.

İnsanların əqli, əməyi və cəmiyyəti tərəfindən yaradılan maddi və mənəvi dəyərlər ümumi mədəniyyəti təşkil edir. Milli idman növləri, onların adət-ənənələri, yarış qaydaları necə olubsa, indi və gələcəkdə də dəyişilməmiş qalmalıdır. Çünki bunları dəyişmək milli mədəniyyətə zərbə vurmaq deməkdir. Hər bir qaydanın, adət-ənənənin bir əsası olmuşdur. Onlar əsassız yaranmamışlar. Necə olub ki, milli güləş meydana gəlib?

Hər bir qəbilənin, millətin, xalqın birgə yaşadıqları yeri, sərhədləri olmuşdur. Adamların birinci vəzifəsi bu yeri qorumaqdan ibarət idi. Gənc nəslə vətənin sərhədini qorumağa tərbiyə etmək lazım idi. Bu ideologiyayı onların beyninə yeritmək üçün kiçik yaşlarından oyun xarakterli təkmübarizlik elementləri olan fiziki hərəkətlər meydana gəlir [2]. Məsələn, rəqibi itələyib müəyyən qeyd olunmuş meydanı kənarlaşdırmaq. Bununla uşaqlarda torpağı, vətəni, yurdu qorumaq ideyası təbliğ olunur. Bu qədim Azərbaycan milli güləşinin birinci qaydasının meydana gəlməsinə səbəb olub.

Adamların ikinci vəzifəsi onların torpağında, vətəninə birgə yaşamaq istəyən digər xalqın onlara ağılıq etməyə imkan verməmək, müstəmləkə altına düşməmək ideologiyası olub. Buradan milli güləşin ikinci qaydası, yəni rəqibi müəyyən fəndlə yerə yıxmaq, ondan üstün olmaq, ayaq üstə qalmaq məqsədi daşıyırdı.

Adamların üçüncü vəzifəsi gənc nəslə torpağa, vətənə bağlamaq, xalqa arxalanmaq ideologiyası idi. Burdanda milli güləşin üçüncü qaydası, yəni rəqibi yerdən ayıraraq qurşaqdan yuxarı qaldırmaq.

Beləliklə, milli güləşin yarış qaydalarının qalib gəlmək üçün əsas üç şərti olub:

1. Rəqibi meydanıdan (xalçadan və s.) kənara çıxarmaq, yəni bədəninin hər hansı bir hissəsi qeyd olunmuş meydanıdan kənara toxunarsa, bu məğlubiyyət deməkdir;
2. Rəqibi aşağı vəziyyətə (parterə) salmaq, yıxmaq, yəni rəqibin pəncələrindən savayı, bədəninin 3-cü hissəsi yerə toxunarsa, bu məğlubiyyət deməkdir;

3. Rəqibin ayaqlarını meydanıdan (xalçadan) üzmək, ayırmaq, qaldırmaq, yəni rəqibin hər iki ayağı meydanıdan ayrılırsa, bu məğlubiyyət deməkdir.

Milli güləş vasitəsi ilə gənc nəslə vətənpərvər və sağlam tərbiyyə edilmişdir. Babalardan bizə miras qalan bu incəliklər itirilmiş, adət-ənənələrə ciddi zərbə vurulmuşdur [1].

Hal-hazırda Azərbaycan milli güləşi adlandırdığımız güləş nə vəziyyətdədir? Yarışlarda aparılan müşahidələr, yarış qaydalarının təhlili, sorğu zamanı müəyyən olmuşdur ki, müasir milli güləş sərbəst güləşə çevrilmişdir. Bu güləş növlərinin fərqli və oxşar cəhətləri aşağıdakı kimidir.

Oxşar cəhətlər: fəndlərin qiymətləndirilməsi, çəki dərəcələrinin olması, hakimlərin geyimi, yarışların keçirilmə üsulları, xalçanın ölçüləri, tutuşmanın fit ilə aparılması, parterdə (aşağı vəziyyət) güləşmə, yarışların xarakteri, tutuşmanın vaxt məhdudluğu, hakimlərin sayı, qaliblərin müəyyənləşdirilməsi və s.

Fərqli cəhətlər: tutuşmanın xüsusi şalvarda keçirilməsi, tutuşmanın əvvəlində xüsusi hərəkətlər və görüşmə, cəngi musiqisi.

Milli güləşin sərbəst güləş olmasına çevrilməsini birdə o sübut edir ki, yarışda 99% ancaq sərbəst güləşçilər iştirak edirlər.

Artıq çoxdan vaxt çatıb ki, babalardan miras qalmış milli güləşi olduğu kimi bərpa edib Azərbaycan xalqına qaytarılsın. Çünki gənc nəslin tərbiyəsində milli adət-ənənələrin əvəz edilməz rolu vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. **Məcidov N.B.** *Güləşin nəzəriyyəsi və metodikası*, dərs vəsaiti, Bakı, 2010, s.118.
2. **Məcidov N.B.** *Bədənin tərbiyəsində nəzəriyyəsi və metodikası*, III hissə, dərslik, Bakı, 2018, s.148.
3. **Байжумин Ж.Г., Закирьянов К.К.** *Великая степь и олимпийские игры древней греции*. Происхождение спорта., учебное пособие, Алматы, 2018., с. 243.
4. **Акберов В., Гусейнов А.** *История физической культуры и спорта в лицах и достижениях*, учебное пособие, Баку, 2022, с. 328.

РОЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БОРЬБЫ В ВОСПИТАНИИ ПАТРИОТИЗМА ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Б.К. Керимов^{1a}, М.А. Кулиева^{1,b}

¹ *Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта*

^a bahyaddin.karimov2022@sport.edu.az, orcid.org/0009-0005-4770-6363

^b maryam.guliyeva2022@sport.edu.az, orcid.org/0009-0000-7374-4391

Аннотация. Физическая культура является частью общей культуры. Основу физической культуры составляют национальные игры и виды спорта. Нет на земле нации, у которой не было бы национальных видов спорта. В большинстве стран спорт номер один – это национальная борьба. Анализ азербайджанской национальной борьбы, выявил проблему того, что с годами она утратила свои традиции, колорит и правила. Если будут восстановлены

древние правила национальной борьбы, организованы и проведены тренировки и соревнования, будет проведена широкая пропаганда их среди населения, то это будет иметь большое значение в воспитании патриотизма подрастающего поколения.

Ключевые слова: *культура, национальность, борьба, спорт, патриотизм, раса, молодежь, поколение.*

THE ROLE OF THE AZERBAIJANI NATIONAL WRESTLING IN THE EDUCATION OF PATRIOTISM OF THE YOUNGER GENERATION

B.F. Karimov^{1a}, M.A. Guliyeva^{1,b}

¹ *Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport*

^a bahyaddin.karimov2022@sport.edu.az, orcid.org/0009-0005-4770-6363

^b maryam.guliyeva2022@sport.edu.az, orcid.org/0009-0000-7374-4391

Annotation. Physical culture is part of the general culture. Physical culture is based on national games and sports. There is no nation on earth that does not have national sports. In most countries, the number one sport is national wrestling. Analyzing the Azerbaijani national wrestling, such a problem was revealed that over the years it has lost its traditions, color and rules. As the national wrestling became modern, the people lost sight of

subtleties. If the ancient rules of the national struggle are restored, trainings and competitions are organized and carried out, and they are widely promoted among the population, then this will be of great importance in instilling patriotism in the younger generation.

Keywords: *culture, nationality, struggle, sport, patriotism, race, youth, generation.*